

Konuk Yazar/ Guest Author

Bilgi Toplumu ve Demokrasi Üzerine

On Information Society and Democracy

Kadri Yamaç*

Öz

Bilgi toplumunun temelinde yatan iletişim teknolojileri devriminin demokrasiye katkıda bulunacağı varsayılıyor. Katılımcı demokrasi, doğrudan demokrasi, tele-demokrasi, e-devlet, e-demokrasi gibi ışıltılı sözcükler yaşamımızın bir parçası oldular. Ancak, bilgisayarlar çağdaş gözetleme araçlarına dönerken hükümetlerin teknolojiden kendi paylarına düşen mekanik yararları aldıkları, insan hakları ve demokrasi adına ise daha önce var olan her ne ise aynen sürdüğü görülüyor. George Orwell'in ve Franz Kafka'nın roman kahramanları tüm gerçeklikleriyle günümüzde yaşamaktalar. Bu koşullarda özlenen demokrasinin gerçekleşmekte olduğunu söylemek olanaksız.

Anahtar Sözcükler: bilgi toplumu; demokrasi, gözetim

Abstract

Information society with the underlying communication technology revolution was assumed to contribute to democracy. The glittering words such as participatory

* Serbest Hekim / Gazi Üniversitesi Eski Rektörü. e-posta: kadriyamac@gmail.com

democracy, direct democracy, tele-democracy, e-government, e-democracy are now a part of our lives. However, as the computers have become the modern surveillance tools, there seems to be a frustration in the field of human rights and democracy. The heroes of the novels of George Orwell and Franz Kafka's live in all realities nowadays. Under these circumstances, the realization of democracy is not so easy.

Keywords: *information society, democracy, surveillance*

Bilgi toplumunun temelinde yatan iletişim teknolojileri devriminin ve özellikle internetin demokrasiye katkıda bulunacağı varsayılıyor. İnternet, oluşturduğu iletişim bağlarıyla, insanlar ve toplumlar arasındaki ilişkileri geliştiriyor. Tepkilerin ortaya konulmasındaki katkılarıyla da özgürlükler adına, en azından bazı alanlarda, işe yaramakta. Ancak şu önemli soruyu sormak durumundayız? Bilgi toplumunun demokrasiye katkısı, genel olarak kendisinin ya da özelinde bilgisayarların ve internetin başaracağı bir şey mi? Demokratikleşme bu kadar kolay mıdır?

Bilgi Toplumunun Farklı Yüzleri

Bilgi toplumunun tanımlayıcısı olmasa da, en belirli özelliklerinden birisi iletişim sistemlerindeki yenilikler ve bunların hayatımızın pek çok alanına girmesidir. İyimserlere göre sayısal teknolojiler yeni bir “**doğrudan demokrasi**” çağını başlatabilir. Bu beklenti antik Yunan uygarlığının **agoralarını**¹ çağrıştıran bir düşe dönmüş durumda. Kötümserlere göre ise karar verici sistemler bu sayısal teknolojilere uyum sağlayıp, işlerine devam edecekler; değişen başka bir şey olmayacak (Noris, 2006).

Bilgi toplumuna yönelik demokrasi beklentilerinin bir benzeri küreselleşmeye de çokça yüklenmişti. Ulusal sınırları kolaylıkla aşabilen sermayenin, bireyleri de özgür kılacağı propagandası bıkip usanmadan yinelendi. Küreselleşme hakkında öne çıkartılan ideolojik iddialar arasında küreselleşmenin dünyada demokrasinin yayılmasını daha da artıracığı vardı. Oysa küreselleşmenin bireyleri gerçek bir insan

¹ Antik Yunan kentlerinde, şehirle ilgili politik, dini, ticari her türlü faaliyetin gerçekleştiği, tüm kamu binalarının etrafında sıralandığı halka ait geniş açık alan. 20 Ekim 2010 tarihinde <http://tr.wikipedia.org/wiki/Agora> adresinden erişildi.

olarak değil, tüketici profilleri olarak dosyalanmaktaydılar. Uluslararası sermayenin demokratikleşme gibi bir kaygısının asla olmadığı ve olamayacağı açıkça görüldü.

Bilgi toplumu sürecine entegre olan şeffaflık, iyi yönetim, katılımcı demokrasi gibi çok sayıda yeni kavram ve terim var. Ancak bu ve benzeri kavramların ve terimlerin bilgi toplumu jargonuna eklenmesi hükümetlerin demokratik olduğu anlamına gelmiyor. 1950'lerden başlayarak televizyonun yaygınlaşmasıyla dünyaya açılan pencereler evlere girmişti. Bu sayede dünya kültürleri, renkleri, sesleri birbirini tanıma fırsatı buldu, ama demokrasi anlamındaki mücadele kendi kulvarında yürüdü. Bugün internet ve bilgi toplumunun tüm ideallerine, uygulamalarına karşın **demokrasi eşitsizliği / uçurumu** (democracy divide) büyüktür. Açıkçası, daha önce, sahip olanlarla olmayanlar arasındaki farklar ve anti-demokratik olan her ne var idiye bugün de aynen kendi yolunda gidiyorlar.

Bilindiği üzere sanayi toplumunun politik dizgesi “**temsili demokrasidir**”. Bilgi toplumunda “**katılımcı demokrasi**” anlayışının daha belirgin bir önem kazanacağı bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle, “**tele-demokrasi**” denilen bir değişimin yaşanacağı ileri sürülüyor. **E-devlet** ve **e-demokrasi** gibi yeni terimler baş döndürücü bir hızla dolaşıma sokuluyor.

E-devlette devletin yurttaşlarına çevrimiçi hizmet vermesiyle demokratikleşmeye katkı sağlanacağını iddia edenler var. Daha şeffaf bir devletin olduğu ileri sürülüyor. Chat odaları, blog sayfaları, e-posta ve haber grupları, e-devlet, sosyal ağlar gibi hayatımıza giren pek çok araç yurttaşların kendi aralarında ve yönetenlere yönelik bilgi akışı yarattığı açık. E-demokraside katılımın artacağı ileri sürülüyor. Ancak yönetenlerin, bugünkü temsili demokrasinin temel sorunları henüz aşılammışken, tüm bu araçlardan ne kadar etkilenecekleri tartışmaya açıktır. Tüm süslü terimlerin ve araçların birer retorik olarak kalıp kalmadıklarını sorgulamamız gerekiyor.

Siyasal erk, hükümetler ve devlet demokrasiye inanmıyorsa bilgi toplumunun, internetin, cep telefonlarının ya da plazma ekranların yapabileceği bir şey yoktur. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin demokrasiye katkısı sadece demokratik ortamlarda söz konusu olabilir.

Çağımızda demokrasi insanlığın ulaşabildiği en ideal yönetim biçimi olarak kabul edilmektedir. İdealize edilen bir demokrasinin gerçekleşmesi için iktisadi alt

yapının hazır olması kadar siyasal erk sahiplerinin de buna izin verecek kadar olgun ve demokrasiye inanmış hale gelmeleri gerektiği de açıktır.

Oysa bilgisayarlar birer gözetleme toplumu yaratmakta daha başarılı oldular. **George Orwell**'in "*Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*" isimli romanındaki kurguladığı büyük birader artık her yerde ve onsuz yaşamak olanaksız. Bilgi toplumu dediğimizde hayale ettiğimiz her halde bu **gözetim toplumu** değildi.

Bilginin üretim faktörü olarak kabul edilmesi ya da bilgiye dayalı ekonomi derken de bürokrasinin gücünü göz ardı etmiştik galiba. **Franz Kafka**'nın "*Dava*" isimli romanındaki kahraman Joseph K. bugün ete kemiğe bürünüp canlanıvermedi mi?

Kafka'nın romanı yaşadığımız dünyanın insanı nasıl çaresizleştirebileceğini ve teslimiyete sürükleyeceğini ne güzel anlatır. Romandaki herkes insan gibidir ve insandır, ama sanki başkadır onlar. Kendi halinde bir banka memuru olan Joseph K'yı teslim alan devlet ve bürokrasi sanki tüm bunları yapmak için vardır. Yani devlet ve aygıtları ava çıkmış gibidir. Adalet kimsenin umurunda bile değildir. Kurbanlar vardır ve kurbanlar da sanki devlet ve bürokrasi için vardır.

Gücünü yitiren insan teslim olur. Ruhunu otoriteye bırakır. *Dava*'daki K. da sonunda, gelip, kendisini evinden alıp götürünlere direnmez. Masum olduğunu kanıtlamak için verdiği büyük çaba sonuç vermemiştir. Kurtulmayı da istemez artık. Yapması gereken şey, kendini tam teslim etmektir! Yapacak şey kalmamıştır! Son kez evinden alan iki kişi K.'yı kalbinden bıçaklayarak öldürür.

İşte bu tür bir dönüşüm tam da totaliter rejimin istediği insanlık durumudur. Aciz, şaşkın, yalnız, umutsuz. Yapacak bir şey kalmadığını düşünen, teslim olan. Lash, teknoloji ve değerler arasındaki ilişkiyi tanımlarken "teknoloji etik olarak nötrdür" der (Lasch, 2006). "Teknolojinin ne şekilde kullanılacağı teknolojinin kendisine değil değerlerimize bağlıdır".

Elektronik panoptikonlar² artık bilgi toplumunun bize armağanı. Yazılım mimarisinin içine gizlenen canavarı hepimizi gözetlemekte. Dev hapishaneler mikroçiplere girdiğinden beri 4-5 yılda bir sandığa gidip attığımız oy pusulasının adına demokrasi demeyi sürdürebilir miyiz?

Petrol zengini olan bazı ülkelerin iletişim teknolojileri alt yapısını kurmakta hiçbir sorunları olmadığı halde aşiret yapılanmalarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu ülkelerin demokrasiye geçme talepleri olmadığı gibi petrol gereksinimleri karşılanan

² İngiliz Felsefeci Jeremy Bentham tarafından çizilen hapishane tasarımı.

gelişmiş ülkelerin de onlardan bu yönde bir beklentisinin olmadığı görülmektedir. Şu halde iktidar sahipleri, alt yapıya, doğal kaynaklara ve üretimin her aşamasına bu derecede hakim olmayı sürdürdükçe “bilgi toplumu geldi, demokrasi gelecek” beklentisi o halkları kandırmaktan öteye geçmeyecektir.

Demokrasi ile yönetilmeyen ülkelerin önemli bir kısmının az gelişmiş, yoksul ülkeler oldukları göz önüne alınırsa henüz bilgiye ulaşım sorununu aşamamış, modern iletişim teknolojilerini kullanabilme alt yapısı ve becerisi olmayan milyonlarca insanın demokrasiye hangi katılımından söz edilecektir?

İletişim teknolojilerinin demokrasinin gelişmesinde hiç mi olumlu yanı yok? Elbette var. İnternet ortamı farklı fikirlerin kendilerini duyurmalarına bir fırsat olması bakımından bilgi toplumunun en çekici ve etkili yanıdır. Şu ana kadar internet tarihine bir göz atarsak demokrasi adına, yurttaşlık hakları, insan hakları adına bazı önemli adımlarda internetin iyi kullanım örnekleri vardır. Bunların başında belki de **Seattle olayları** gelir. Hatırlanacağı üzere 1 Aralık 1999’da ABD’nin Seattle kentinde Dünya Ticaret Örgütü’nün (DTÖ) düzenlediği toplantı vardı. Toplantı tüm dünyada yankılanan, binlerce kişinin katıldığı kitle gösterileriyle protesto edildi. Polislin yoğun müdahalesi yaşandı, ciddi çatışmalar çıktı. Yüzlerce kişi tutuklandı. Seattle protestolarına katılanlar sadece Amerika kıtasından gelmemiştir. Dünyanın dört bir yanından katılım olmuştur (örneğin Fransız koyun yetiştiricisi **Jose Bove** gibi). Protestocular katılımın örgütlenmesi, kendi aralarındaki haberleşme ve benzeri pek çok hazırlığı interneti yaygın kullanarak gerçekleştirdiler.

Ancak hemen aşırı iyimser olmayalım. Demokrasi kültürünün oluşması ve yaşanması, teknik alt yapıdan önce kişilerin bilgi sahibi olmasını zorunlu kılar. Günümüz haber kaynaklarına göz attığımızda, özellikle internetin sağladığı kaynakları kastedeceğim, ciddi parasal yatırımlar gerektirmektedir. Bu durum reklama bağımlılık (zorunlu olarak) ya da bazı diğer destekleri gerekli kılar. Her ikisinin de bağımsız haber aktarımını tartışmalı hale getireceği düşünülebilir. Klasik anlamdaki medya gruplarının (gazete, dergi, veya televizyon gibi) ve internet portallarının geçtiği haberlerin yanlı olabileceği akla gelebilir. Irak savaşı boyunca televizyon kanalı CNN’in yayın anlayışı ve uygulamaları üzerinde düşünmekte yarar olabilir. Doğru bilgi sahibi olmadan demokrasiye katılımcı olmak olanaksızdır.

“Dünyada insanların en çok gereksinim duyduğu şeyler bilgisayar lüksüne sahip olma veya bilgisayar aracılığıyla sohbet (chat) veya seks yapma veya enformasyon toplama veya haber alma ve bilgilenme değil, yiyecek, içecek, giyecek, sığınak, barınma, sağlık hizmeti, özlice insanca yaşayabilmektir.” (Erdoğan, 2005, s. 423).

Erdoğan'ın ifadesi, hiçbir şekilde, internetin toplumsal ilerlemeye katkıda bulunabileceğine karşıtmış gibi algılanamaz. Dile getirdiği düşüncelere, eğer varsa, tutarlı karşıt yanıtlar / görüşler verilebilmelidir. Erdoğan internetin demokrasiye katkısı konusunda da şunları sorar: İnternette sebil iletişim ve demokratik katılma ile nasıl oluyor da demokrasi gerçekleşiyor ve yüceliyor? İnternette katılma ile örneğin ülkelerin meclislerinde dönen dolaplar, sömürü ve özel çıkarlara kamu zenginliklerinin peşkeş çekilmesi son mu buluyor? Sosyal adalet mi gerçekleşiyor? İnternetin aslında genel anlamda bir sanal gerçeklik dünyası kurduğunu düşününce pratik çözümler nasıl gerçekleşir? Dile (düşünceye) olan katkılarıyla mı?

Bilgi toplumunda, ağlar sarmalı içinde çok tartışılması gereken bir konu da devletin yapısıdır. Küreselleşmeyle koşut giden (veya iç içe) bilgi toplumunda ulus devletlerin yapısı ve kolektif yurttaşlık bilinci kökten değişmektedir. Devleti ve yurttaşlık bilincini değiştiren ve tahrip eden doğrudan bilgi ve iletişim teknolojileri değil yeni iktisadi yapılanma, sermayenin sınır tanımaması, ulus devletlerin sermaye hareketlerini kontrol edemez hale gelmeleri, karar verme mekanizmalarının sınır tanımayan büyük şirketlerle iç içe geçmesidir. Hatta karar mekanizmalarının da ulus devletlerin elinden çıkması yaşanan dönemin başat özellikleri arasında yer almaktadır.

Kişiler giderek tekilleşmekte, bencilliklerin ağından başka çıkış yolu bulamamaktadır. Castells ulus devletlerin sınırlarının bulanıklaşmasıyla beraber yurttaşlık tanımında da karmaşıklıklar ortaya çıktığını söyler (Castells, 2005). Cemaatçiliğin çeşitli biçimlerde yükselmesiyle demokratik siyasetin dayandığı siyasal paylaşım ilkesinin zayıfladığını belirtir. “Devlet, giderek, sermaye akışlarını kontrol edemez, sosyal güvenceleri sağlayamaz hale geldiğinden, ortalama yurttaşın gözünde önemini günbegün yitirmektedir”.

Sonuç olarak: Kimse pandoranın kutusundan şaşırtıcı iyiliklerin çıkacağını beklemesin. Agora bizim kültürümüzde aşkların en güzelinin yaşandığı bir meyhane olmayı sürdürdürsün; dünyanın bazı başka yerleri için de Antik Yunan denince

akıllarına gelen ve kültürlerini süsleyen bir doğrudan demokrasi alanı, bilgiye hiç erişemeyenler için de, kim bilir, tamamen anlamsız bir sözcük.

Yurttaşlar kendi sorunlarına sahip çıkma bilincine eriştiklerinde, belki de 21. yüzyıl kentlerinde de dolaysız demokrasiye el verecek, gerçek agoralar olur. Ne yazık ki bu beklenti bana, Pandora efsanesinin, kutunun içinde umudu temsil eden bir kelebeğin olduğu, ikinci versiyonunu anımsatıyor.

Kaynakça

- Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür*. İkinci cilt: *Kimliğin gücü*. (2. bs.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2005). *İletişimi anlamak*. (2. bs.). Ankara: Erk Yayınları.
- Lasch, C. (2006). The Degradation of the practical arts. *The information society reader* içinde (ss. 287-295). F. Webster (Ed.). London: Routledge.
- Norris, P. (2006). The digital divide. *The information society reader* içinde (ss. 273-286). F. Webster (Ed.). London: Routledge.